

Elzas, Vogezen en Jura

- ▶ Ontdek moderne kunst onder een bijzondere hoed in Centre Pompidou-Metz
- ▶ Beleef Place Stanislas in Nancy waar gouden tijden blijven schitteren
- ▶ Bezoek de mooiste wijndorpen van de Elzas langs de Route des Vins
- ▶ Bekijk oude kunst in het Musée Unterlinden, in het hart van Colmar
- ▶ Bewonder het bijzonderste ontwerp van Le Corbusier: de kapel van Ronchamp
- ▶ Ervaar de vallei van de Loue met fraai gelegen stadjes en dorpen aan de rivier

Inhoud

- 7 Kaarten en plattegronden
- 9 Woord vooraf
- 1 11 Elzas, Vogezen, Jura: een verdieping**
 - 12 Geologie
 - 14 Klimaat
 - 15 Economie
 - 16 Bevolking
 - 17 Eten en drinken
- 2 27 Geschiedenis**
 - 28 Galliërs en Franken
 - 29 Gestage opmars van het Franse koninkrijk
 - 34 De Franse Republiek
- 3 41 Kunst en cultuur**
 - 42 Bouwkunst
 - 47 Beeldende kunst
 - 48 Aardewerk
 - 51 Glaskunst
- 4 53 Lotharingen: Maas, Meurthe en Moezel**
 - 55 Verdun
 - 64 Metz
 - 70 Omgeving Metz
 - 72 Tussen Metz en Nancy
 - 76 Nancy
 - 87 Lunéville
 - 91 Sarrebourg
 - 93 Sarreguemines en Pays de Bitche
 - 96 Tips en adressen
- 5 101 Vogezen**
 - 102 Heuvelgebied tussen Domrémy en Épinal
 - 106 Épinal
 - 107 Les Ballons des Vosges
 - 113 Tips en adressen
- 6 117 Bas-Rhin**
 - 118 Straatsburg
 - 135 Les Vosges du Nord
 - 139 Noord-Elzas
 - 147 Route des Vins d'Alsace
 - 160 Tips en adressen
- 7 167 Haut-Rhin**
 - 169 Colmar
 - 175 Route des Vins d'Alsace
 - 186 Mulhouse
 - 192 Sundgau
 - 194 Tips en adressen
- 8 199 Belfort en Haute-Saône**
 - 200 Territoire de Belfort
 - 205 Noordelijke Jura
 - 205 Zuidelijke Vogezen
 - 215 Vesoul
 - 216 Saônevallei
 - 224 Vallei van de Ognon
 - 227 Tips en adressen

Woord vooraf

Het noordoosten van Frankrijk is een gebied waar het toerisme over het algemeen niet de boventoon voert, maar waar wel heel veel te zien is. Er is veel ruimte en natuur, er zijn genoeg bezienswaardigheden en dat allemaal ook nog eens zo dicht bij huis. Ideaal voor een lang weekend, een weekje tussendoor, een citytrip, maar ook voor een lange zomervakantie. Hier worden geen discussies gevoerd over hoe het toerisme het beste ingedamd kan worden, hier zijn geen wachtrijen, geen bussen vol toeristen die alleen maar uit zijn op de leukste selfie, maar wel ruimte, heerlijk – niet aan de toeristen aangepast – eten tegen normale prijzen en natuurlijk veel lokale wijnen en kazen om te proeven en te leren kennen.

De variatie in landschappen is enorm: van de vlakke van de Elzas tot de toppen van de Vogezen en de Jura. Water in de vorm van rivieren (Maas, Moezel, Saône, Doubs), meren en watervallen. De culturele verschillen in het gebied zijn historisch gezien groot en dat zie je nog steeds in de architectuur, de keuken en de wijntraditie. In de Elzas is de Duitse oorsprong onmiskenbaar. Doordat de Elzas als Frans gebied niet stelselmatig gebombardeed is in de Tweede Wereldoorlog, zijn hier nog prachtig bewaarde Duitse stadscentra. Na de Eerste Wereldoorlog, *la Grande Guerre*, was het hele gebied Frans geworden, maar daar ging een gruwelijke strijd aan vooraf. In de Franche-Comté zie je op veel plekken nog de getuigen van de gemeenschappelijke geschiedenis van Bourgondië en de Nederlanden in de vorm van standbeelden, kunstvoorwerpen en gebouwen. Door vererving is er zelfs een link met de Nederlandse Oranjes.

We hebben geprobeerd in deze gids een overzicht te geven van al het moois dat er in het noordoosten van Frankrijk te zien is, met extra nadruk op alles wat er voor ons uitspringt en met veel achtergrondinformatie. We hopen dat je er net zo van geniet als wij.

Angela Heetvelt en Hans Pijnenburg

Elzas, Vogezen, Jura: een verdieping

Als Duitser geboren worden en als Fransman opgroeien. Dat overkwam veel bewoners van de Elzas en Lotharingen, onder wie Albert Schweitzer. Hij staat daarmee symbool voor het feit dat het noordoosten van Frankrijk eeuwenlang speelbal is geweest van de strijd tussen Duitsers, Fransen en Habsburgers. Ook het omgekeerde gebeurde: als Fransman geboren worden, Duits opgroeien en vervolgens weer de Franse identiteit opgelegd krijgen. Maar behalve veel ellende bracht het eindeloze touwtrekken een enorme verscheidenheid in gebruiken, architectuur en eetgewoonten die dit gebied zo interessant maken. Voeg daar de variëteit aan landschappen aan toe – twee gebergtekets en meerdere vlaktes – en je hebt een streek waar veel te ontdekken valt.

Het 7 km lange Lac de Saint-Point, ook bekend als Lac de Malbuisson, is in grootte het derde meer van Frankrijk. Het ligt in hoogste deel van de Jura.

GEOLOGIE

Miljoenen jaren geologische geschiedenis hebben gezorgd voor de grote verscheidenheid aan landschappen in het noordoosten van Frankrijk. Ongeveer 200 miljoen jaar geleden lag het gebied nog in zee, de ondiepe Tethyszee (maximaal 200 m) tussen de Euraziatische en de Afrikaanse aardschol. Waar nu de Vogezen liggen, had deze zee een ondergrond van de harde, niet-waterdoorlatende steensoorten graniet en gneis. Waar nu de Jura is, bestond de bodem uit kalkhoudende zandsteen. De zee zette op die bodem een laag zout af met daarbovenop mergel en kalk.

De Alpen ontstonden later, 60 miljoen jaar geleden. In reactie daarop kwam het massief van de Vogezen en het Zwarte Woud langzaam omhoog. Het middenstuk van het plateau daalde later weer. Hier vond de Rijn zijn weg en ontstond de vlakte van de Elzas. De voor wijnbouw uitstekende huidige bodemlaag van grind, kiezels en grof zand is een resultaat van afzettingen in de ijstijd, omgewoeld door de Rijn.

Vogezen en Jura waren wel 60.000 jaar lang met ijs bedekt. Het ijs bewoog, smolt, groeide weer aan en smolt weer. Daarbij liet het diepe sporen achter in het landschap, want het schoof aarde, rotsen en stenen voor zich uit, met als resultaat middelgebergten. De Vogezen hebben er hun afgeronde

toppen – in het Frans *ballons* genoemd – en hun bergmeren aan te danken. De hoogste top is hier de Grand Ballon (1424 m).

Het resultaat voor de Jura is een middelgebergte, dat aan de westkant terrasvormig is opgebouwd en aan de oostkant met een hoge, steile wand naar het Zwitserse Mittelland afdaalt. De hoogste top van de Franse Jura ligt in het zuidwesten: de Crêt de la Neige (1723 m). Behalve via bergpassen hebben de lengtedalen verbinding door enkele *chuses*, smalle dwarsdalen die meestal door een rivier zijn uitgesleten.

Karstverschijnselen

Kalk lost gemakkelijk op in water en dat heeft in de Jura, die bijna uitsluitend uit kalksteen bestaat, gezorgd voor allerlei typische verschijningsvormen: karstverschijnselen. Het regenwater trekt snel weg in de kalkbodem en vormt op veel plekken onderaardse rivieren. Een gat waar een rivier ineens in verdwijnt, een zogeheten ponoor (*perte*), ontstaat meestal door het oplossen en instorten van kalksteen in de ondergrond. Soms heeft het water alleen maar de kalk opgelost, maar vond het geen weg naar beneden. In zo'n geval is een *doline* ontstaan, een trechtervormige kuil gevuld met regenwater.

In de loop van de tijd hebben de rivieren steeds nieuwe beddingen gemaakt doordat de kalkrijke formaties waar ze doorheen stroomden, verder oplosten en de overige gesteenten erodeerden. De rivieren komen weer tevoorschijn door een karstbron (*résurgence*), vaak vergezeld van reeksen watervallen.

De westkant van de Jura bestaat uit verschillende plateaus: het is een gigantische trap, waarbij elke trede een ander, hogergelegen plateau vormt. De rivieren gaan ergens op een plateau ondergronds en komen in de verticale rotswand aan het einde van de trede eronder naar buiten. Miljoenen jaren van erosie door het rivierwater hebben ervoor gezorgd dat de rivierdalen diepe kloven hebben gevormd in het plateau erboven. Zo'n kloof heet een *reculée*: een diepe, doodlopende vallei met bijna loodrechte wanden.

De grotten in de Jura zijn veelal ontstaan door een combinatie van onderaardse rivieren en flinke spleten in de kalksteen. De plafonds van die grotten zijn meestal niet waterdicht en hebben eeuwenlang regenwater doorgela-

De Source du Lison, een zijrivier van de Loue, bij Nans-sous-Sainte-Anne (Doubs).

Lotharingen: Maas, Meurthe en Moezel

Nancy, Metz en Verdun zijn de bekendste attracties van Lorraine, oftewel: Lotharingen. De art nouveau is bij uitstek een karakteristiek van Nancy; op het centrale plein lijken oude Franse monarchieën nooit verdwenen. In Metz staat een glanzende gotische kerk en sinds 2010 een van de opvallendste moderne-kunsttempels van het land: het Centre Pompidou-Metz. In en rond Verdun liggen de talloze sporen van de Eerste Wereldoorlog. Voor de eeuwherdenkingen van de Grande Guerre, tussen 2014 en 2018, zijn veel oorlogslocaties heringericht. Tussen deze drie steden, in dit land van de rivieren Maas, Meurthe en Moezel, verdienen tal van tuinen en kastelen een bezoek. Vooral in het zuidoosten vind je nog volop gelegenheid tot onthaasten in verstilde streken met minimale toeristische voorzieningen.

< Detail van de structuur van het Centre Pompidou-Metz.

De Quai de Londres aan de Maas in Verdun. De torentjes van de kathedraal in de bovenstad steken nog net boven de bebouwing uit.

Na de Dertigjarige Oorlog kregen Lotharingen en Nancy onder hertog Leopold hun onafhankelijkheid terug. Leopolds zoon Frans trouwde met Maria Theresia van Oostenrijk en werd keizer van het Heilige Roomse Rijk; van Lotharingen zag hij af. Lodewijk XV riep in 1737 zijn schoonvader Stanisław Leszczyński uit tot hertog van Lotharingen. Bij het overlijden van Leszczyński in 1766 werd Lotharingen aan het Franse koninkrijk toegevoegd.

Juist deze laatste hertog van Lotharingen heeft een stempel gedrukt op het culturele erfgoed: hij was een groot liefhebber van bouwwerken, omringde zich met schrijvers en kunstenaars en liet schitterende gebouwen, pleinen en fonteinën na. Nancy is de stad bij uitstek om zijn sporen te vinden, ook al is hij er feitelijk maar weinig geweest.

Lotharingen was in de 18de eeuw nog niet definitief Frans geworden. In 1870 wisten de Pruisen de Elzas en een flink deel van Lotharingen te veroveren op de Fransen en werd een deel ingelijfd bij het net gevormde Duitsland. Het departement Moselle is het deel van Lotharingen dat van 1871 tot 1918 Duits was; het bleef tijdens de Eerste Wereldoorlog – ver achter het front – gespaard. In 1916 was vooral de omgeving van Verdun het strijdtoneel van een van de grootste slachtpartijen uit de Eerste Wereldoorlog. Belgen, Fransen en Britten werden in hun verzet tegen de Duitse opmars in 1917 bijgestaan door een uiteindelijk beslissende Amerikaanse troepenmacht. Na de Eerste Wereldoorlog werd heel Lotharingen weer Frans.

In de Tweede Wereldoorlog gingen zware krijgshandelingen grotendeels aan Lotharingen voorbij, maar de ervaringen van deze oorlog waren toch heel dramatisch: het departement Moselle (Metz) werd opnieuw geannexeerd en

de mannen in de dienstplichtige leeftijd moesten in het Duitse leger dienen tegen de geallieerden. Voor de inwoners was dit een definitief keerpunt: alle daarvoor nog aanwezige pro-Duitse sentimenten zijn met die oorlog definitief verdwenen.

VERDUN

Ruim een eeuw is verstreken sinds de Slag bij Verdun. Maar nog altijd is de stad in de ban van de Grande Guerre. Alleen tijdens het zomermuziekfestival, als de terrassen aan de kade vol zitten, lijkt de zware deken van oorlogsherinneringen van de stad te worden genomen. Hoofddoel van een bezoek is doorgaans de Citadelle Souterraine, de ondergrondse vesting aan de westzijde van het stadje. Voor een goed beeld van het beleg, het verzet en de strategieën mag een bezoek aan de omringende herdenkingsmonumenten eigenlijk niet ontbreken. Met behulp van een gids krijgen de begraafplaatsen en het gigantische knekelhuis nog veel meer inhoud. Heel indringend is ook de openluchtvoorstelling ‘Des flammes à la lumière’ (reserveren!) met honderden acteurs en figuranten, waarvoor het publiek zich om 22 uur verzamelt op een terrein aan de oostkant van de stad.

Symbolstad Verdun

Verdun had en heeft voor Duitsers en Fransen een grote symbolische betekenis. Grote historische lading kreeg de stad al bij het Verdrag van Verdun in 843, waarmee het machtige, door Karel de Grote opgebouwde grote rijk werd verdeeld onder zijn drie kleinzonen. Dit verdrag staat voor de geboorte van Frankrijk en Duitsland en hun respectievelijke talen. Aanvankelijk was er nog sprake van een middenrijk – de Nederlanden, Elzas en Lotharingen – maar na het kinderloos overlijden van Lotharius II werd dat volgens het Verdrag van Meerssen (870) verdeeld tussen het Duitse en Franse rijk.

De strategische ligging op een heuvel in de Maasvallei heeft Verdun voordelen gebracht maar ook parten gespeeld. De Fransen grendelden de vallei af voor invasies uit het noorden. Bouwmeester Vauban begon in 1680 met grootschalige werkzaamheden aan de citadel, die tot dan nog een bescheiden omvang had. Hiermee werd Verdun een daadwerkelijke *ville de guerre* en garnizoensstad. De Franse Revolutie heeft de stad weinig beroerd. In 1870 bevond Verdun zich in de frontlinie van het Frans-Duitse strijdgewoel; de stad werd na een tachtig dagen durende belegering door de Duitsers ingenomen. Bij het Verdrag van Frankfurt kwam de stad weer in Franse handen. Hierna werd de citadel voorzien van een uitgebreid ondergronds gangenstelsel.

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog stond symbolstad Verdun hoog op de Duitse prioriteitenlijst. In 1914 kon worden standgehouden tegen de Duitse aanvallen. De Duitse legerleiding ontwikkelde in 1916 een

Gérardmer in oktober.

Hohneck (1363 m). Het panorama is verbluffend, bij helder weer is zelfs het Zwarte Woud te zien.

De Gazon du Faing is een mooi uitgangspunt voor wandelingen. Start bij de brug van Rudling voor een route van 12 km langs de Auberge du Gazon du Faing. Volg voor een langere wandeling de Route des Crêtes vanaf de Col du Louschbach (978 m), langs het Lac Blanc en Lac Noir en de fermes-auberges Lac du Forlet en Seestaettle.

Saint-Dié-des-Vosges

Het **Musée Pierre-Noël** in het voormalige bisschoppelijk paleis is een echt leuk streekmuseum: een grote vergaarbak met van alles wat, van Gallo-Romeinse vondsten tot folklore, met veel nostalgie, opgezette vogels en zoogdieren uit de Vogezes en oude ambachten. Streekactiviteiten waren vooral gericht op bosbouw en linnenverwerking, wat je terugziet aan de sledes waarop het hout werd vervoerd en de weefgetouwen. Moderne kunst in het museum is zowel figuratief als non-figuratief; uit de Vogezes kwam Pierre Didier, de 20ste-eeuwse kunstenaar die het surrealisme van Dalí en Magritte combineerde met schildertechnieken uit de renaissance. Ook zie je hier de ontwerpen voor het moderne glas in lood in de kathedraal.

De **Cathédrale Saint-Dié-des-Vosges** – die je als buur van het museum al lang hebt herkend – werd in 1777 van collegiale kerk uitgeroepen tot kathedraal. De gewelven zijn 13de-eeuws, de vierkante torens 18de-eeuws. Zeer opvallend zijn de 20ste-eeuwse glas-in-loodramen. Overigens zijn er ook nog originele 13de-eeuwse ramen. Door de Rue Thiers, de hoofdwinkel-

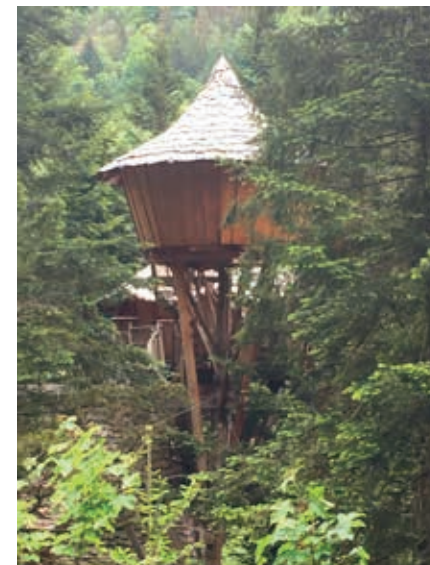
straat van Saint-Dié, bereik je de rivier de Meurthe. Nog voor het water rechts staat een modern bouwwerk, de **Tour de la Liberté**, opgericht bij de 200ste verjaardag van de Revolutie en geopend in 1992. Het wekt gelijk associaties op met historische luchtvaarttoestellen en satellieten en is 36 m hoog. Bijzonder is er een collectie sieraden, vervaardigd door edelsmid Heger de Löwenfeld naar gouaches van de schilder Georges Braque. Tegenover de toren is in **L'Envol de la Liberté** een ensemble van mozaïeken en glasvensters gemaakt als echo van het vrijheidsthema, onder de titel *Dood en Verrijzenis*. Het project stond onder auspiciën van abstract kunstenaar Jean Bazaine (1904–2001); hij is ook in de kathedraal van Saint-Dié en toonaangevende Europese musea ruimschoots vertegenwoordigd.

Tussen Saint-Dié en Sarrebourg ligt een merengebied in de vorm van een ahornblad, het **Lac de Pierre-Percée**. Er zijn volop watersportmogelijkheden: kanoën, kajakken, vissen, met op de oevers uitstekende mountainbikemogelijkheden en avonturenparken.

> LAC DE PIERRE-PERCÉE, paysdeslacs.com

Tuinen op hoogte

Ondanks de hoogtemeters groeit ook in de Vogezes meer dan bomen. Zo'n 5 km ten zuiden van Granges-les-Vosges (D31 van Épinal richting Le Tholy) bevinden zich de tuinen van **Berchigranges**, op 700 m hoogte; beekjes geven er structuur en sfeer. In de tweede helft van mei komen hier de fameuze blauwe Himalaya-papavers in bloei, evenals de wilde geraniums. Wie eerder komt, ziet vooral narcissen; eind juni en juli zijn er overwegend rozen. De **Jardin d'altitude du Haut-Chitelet** bevindt zich midden in het Vogezengebergte op maar liefst 1228 m hoogte, vlak bij de Col de la Schlucht en vrijwel aan de Route des Crêtes. Op 1,5 ha zijn 2500 soorten gegroepeerd naar hun geografische en ecologische herkomst. Speciale aandacht is er voor de flora van de Vogezes, maar ook Azië en Noord-Amerika zijn vertegenwoordigd. Verbluffend is de rijkdom aan kleuren die zich onder vaak moeilijke omstandigheden ontpopt.

Boomhut bij La Bresse, ten zuiden van Gérardmer.

Bas-Rhin

De grootste roem en glorie van het noordelijke Elzasdepartement Bas-Rhin straalt af van Straatsburg, ook nog eens de grootste stad van heel Noordoost-Frankrijk. Mystiek vormt de rode draad op en rond de Mont Sainte-Odile, waar Keltische resten zijn te vinden maar ook het leven van de blind geboren Odilia wordt vereerd. Naast een grote historische beladenheid in Bas-Rhin vinden reizigers hier een prachtig en vrij rustig stukje Route des Vins d'Alsace, met minstens zulke mooie wijndorpen, even rijke wijngaarden en zeker zo gastvrije wijnboeren als in het zuidelijke Elzasdepartement. Achter de wijngaarden doemt een groene, bosrijke heuvelrug op, heel uitgestrekt in het noordelijke Vozezenpark.

< La Petite France: favoriete fotografeerplek in Straatsburg.

Souvenirs aan de voet van de kathedraal.

tauraties vervangen zijn door kopieën, is hier van dichtbij te zien. Het is bovendien een compleet museum over kunst van de middeleeuwen tot de 17de eeuw, met 15de-eeuwse kunst uit het Rijnland en de beroemde Straatsburger glasschilderkunst. In verschillende zalen staan typisch Duitse en Elzasser tegelkachels.

Palais Rohan

Het paleis van Rohan was een van de gebouwen waarmee de Fransen hun aanwezigheid in de Elzas benadrukten. Het is gebouwd naar plannen van Robert de Cotte, een van de architecten van Versailles. Voor deze residentie van de prins-bisschoppen werd heel bewust gekozen voor gele Franse zandsteen – in plaats van de plaatselijke rode zandsteen – en voor een gebouw in Franse

stijl: classicistisch, met een voorplein omarmd door twee voorgebouwen. Het is tussen 1732 en 1742 gebouwd en huisvest drie musea en een ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen.

De begane grond geeft een kijkje in de oorspronkelijke functie van het gebouw. Het **Musée des Arts Décoratifs** laat de luxueuze verblijven van bisschoppen en kardinalen zien en geeft een overzicht van de toegepaste kunst in Straatsburg van 1681 tot het midden van de 19de eeuw: keramiek, meubels, beeldhouwkunst, schilderkunst, klokken, goudsmeedkunst en zinken gebruiksvoorwerpen. Op de eerste verdieping is een **Musée des Beaux-Arts** gevestigd, met een grote collectie van vooral schilderijen van de 14de eeuw tot 1870. De presentatie heeft niet veel grandeur, maar de collectie is mooi en geeft een goed overzicht van de Vlaamse, Nederlandse, Franse, Italiaanse en Spaanse kunst in de verschillende periodes. Het begint met 14de-eeuwse Vlaamse en Italiaanse religieuze werken (onder andere de *Kruisiging* van Giotto), en gaat dan verder met 15de-eeuws werk van Botticelli, Tintoretto en anderen. Een zaal is gewijd aan landschappen en zeetaferelen van 17de-eeuwse Hollandse meesters. Een iconisch werk, de Mona Lisa van het museum, is *La Belle Strasbourgeoise* (1703) van Nicolas de Largillière: een enorm driehoekig hoofddekseel tooit de anonieme elegante dame. De verzameling 19de-eeuws werk bestaat vooral uit Franse schilderkunst.

In de kelder is een **Musée Archéologique**, een van de voornaamste in Frankrijk. Het betreft hier vooral de periode van 600.000 v.Chr. tot 800

HORLOGE ASTRONOMIQUE

De beroemde astronomische klok achter de Engelenpilaar is nog een restant van de tijd dat de kerk protestants was. Hij is rond 1547 door Zwitserse klokkenmakers gebouwd, raakte tijdens de Revolutie verwaarloosd en werd in 1842 aangepast en gerestaureerd. Het oorspronkelijke doel van dit uurwerk was te bepalen op welke dag Pasen viel: dit feest wordt gevierd op de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente. Het uurwerk heeft twee nissen met beeldjes boven de zon en de sterrenhemel. Daaronder is de dierenriem met aan de voet twee engeltjes aan weerszijden van het uurwerk. Tegen 12 uur gaan de raderen draaien, het hoofdspektakel vindt rond 12.30 uur plaats. Bovenin trekken de apostelen langs Christus; Jezus zegent hen, terwijl de haan op de linkertoren met zijn vleugels slaat en driemaal kraait ter herinnering aan de verloochening van Christus door Petrus. Lager trekken op de kwartieren de vier levensstadia voorbij: een kind, een puber, een volwassene en een grijsaard. De klok geeft de officiële tijd weer met zilveren wijzers, de zonnetijd met gouden wijzers. Het uurwerk eronder toont de dag van de week (voor elke dag een andere godheid uit de Griekse mythologie), de maand, het jaar, het teken van de dierenriem, het actuele kwartier van de maan en de positie van de destijds bekende planeten.

n.Chr., dus van de eerste boeren uit de neolithische periode – waarvan vooral op de Rijn oevers rijke vondsten zijn gedaan – via de brons- en ijzertijd naar de Romeinse tijd en de wapens en sieraden van de Merovingers.

De stadsmuren van Pesmes met beneden de Ognon.

Gray was in de 19de eeuw zo welvarend dat de burgers van de stad een rijk-gedecoreerd **theater** in Italiaanse stijl lieten bouwen. De bezichtiging van het theater (Rue Victor Hugo nr. 30) maakt deel uit van de stadswandeling van het toeristenbureau.

VALLEI VAN DE OGNON

De Ognon ontspringt in de Vogezes, stroomt dan door de oostkant van de Haute-Saône en mondt 10 km ten westen van Pesmes uit in de Saône. Het grootste deel van de vallei van de Ognon is tamelijk vlak. Weilanden, koolzaadvelden en kleine dorpjes bepalen het landschap. De sterk meanderende rivier is erg geschikt om te kanoën, wat dan ook veel gebeurt (verhuur in Montbozon, Voray en bij een aantal campings). Op Pesmes na is dit deel van het departement zeker niet ontwikkeld voor het toerisme en zijn er weinig voorzieningen.

Het middeleeuwse **Pesmes** domineert sinds de 11de eeuw de vallei van de Ognon. Het stadje dankt zijn bestaan aan zijn strategische positie, ruim 50 m boven de vallei van de Ognon aan de weg van Gray naar Dole. Op de rots, tegenover de brug over de Ognon, staat het begin-15de-eeuwse **Château Rouillaud**. Naast het château ligt het 15de-eeuwse **Maison Royale**. In dit grote woonkasteel worden tentoonstellingen gehouden en er zijn heel smaakvol ingerichte gastenkamers in aangebracht.

Beeldengroep in het Parc de Sculptures du Château Sainte Marie van de hand van Christina Wendt: vier personen gezeten op de letters 'HELP'.

Pesmes is vol verrassingen. Je kunt er over de stadsmuren lopen, door poortjes, langs huizen met grote tuinen, en er is een echte hoofdstraat met winkels, de Grand-Rue. Veel huizen hebben stijlkenmerken van de renaissance, vooral rond de deur- en raamopeningen. De trappenhuisen bevinden zich gewoonlijk in de torentjes, *viarbes*. Aan de hoogte van de schuine daken is de status van de vroegere bewoners af te lezen: hoe hoger het dak, hoe rijker de bewoners waren, want zij hadden immers meer voedselvoorraden op te slaan.

De kerk van Pesmes heeft natuurlijk een toren met keizersklok in felle kleuren. Van 1153 tot 1758 is aan deze **Saint-Hilaire** gebouwd. Van de oudste kerk resteren nog het portaal en de vier pilaren van het koor. Uit de 13de eeuw is het schip met zijn vier traveeën en de Sacré-Coeurkapel. Aan het einde van de 14de eeuw werd aan de zuidkant de grote, hoge zijkapel toegevoegd. Deze Chapelle Saint-Jean-Baptiste werd door de heren van Pesmes gebouwd. Zij konden in alle afzondering door een schuine nis in de muur het koor in kijken om de mis te volgen. Naast deze grote kapel ligt een kleinere, de rijkversierde Chapelle d'Andelot of Chapelle de Résie uit de 15de eeuw. In de 16de eeuw werd een nieuw koor gebouwd, dat verlicht wordt door grote gotische vensters. Het triptiek van de kruisafname uit 1561 tegen de linkermuur markeert het begin van de renaissance in de Franche-Comté. Op de achterkant van de luiken wordt het verhaal van Maria-Boodschap verteld.

De Loue bij Vuillafans, geboorteplaats van de moordenaar van Willem van Oranje.

Bij het schilderachtig gelegen **Mouthier-Haute-Pierre** voeren twee wegen naar uitzichtpunten hoog boven de vallei, de Roche de HautePierre aan de noordkant en het Belvédère du Moine in Rénédale aan de zuidkant. De Roche de HautePierre is het gemakkelijkst te bereiken vanaf Ouhans, de plaats van de familie De Granvelle.

De stenen huizen van **Lods** zijn opgebouwd tegen de hellingen van de vallei van de Loue. De plaats heeft een rijke geschiedenis als wijnstadje. Rond de 18de-eeuwse kerk staan de wijnhuizen uit de 16de en 17de eeuw. Na de druifluiscrisis in het midden van de 19de eeuw verdween de wijnbouw hier en werden er smederijen aan de Loue gebouwd.

Vuillafans is de geboorteplaats van een persoon die in geen enkel boek over de Nederlandse vaderlandse geschiedenis ontbreekt: Balthasar Gerards, die in 1584 Willem de Zwijger in Delft doodschoot. Hem werd hiervoor door Filips II een bedrag van 25.000 gouden kronen, nu 3 miljoen euro, in het vooruitzicht gesteld. Uiteindelijk kon de Spaanse koning dit helemaal niet betalen en kreeg Gerards' familie drie heerlijkheden in de Franche-Comté, die later met succes werden opgeëist door de katholiek gebleven oudste zoon van Willem van Oranje, Filips Willem. Het geboortehuis van deze moordenaar wordt al bij de brug over de Loue aangegeven: Maison Gérard. Ter plekke blijkt dat de straat waar deze lokale 'held' geboren is, zelfs zijn naam heeft gekregen: de Rue Gérard.

Bij Vuillafans wordt de vallei tamelijk breed en vlak en gemakkelijk om te fietsen. Een van de populairste bezigheden hier is het kanoën op de Loue.

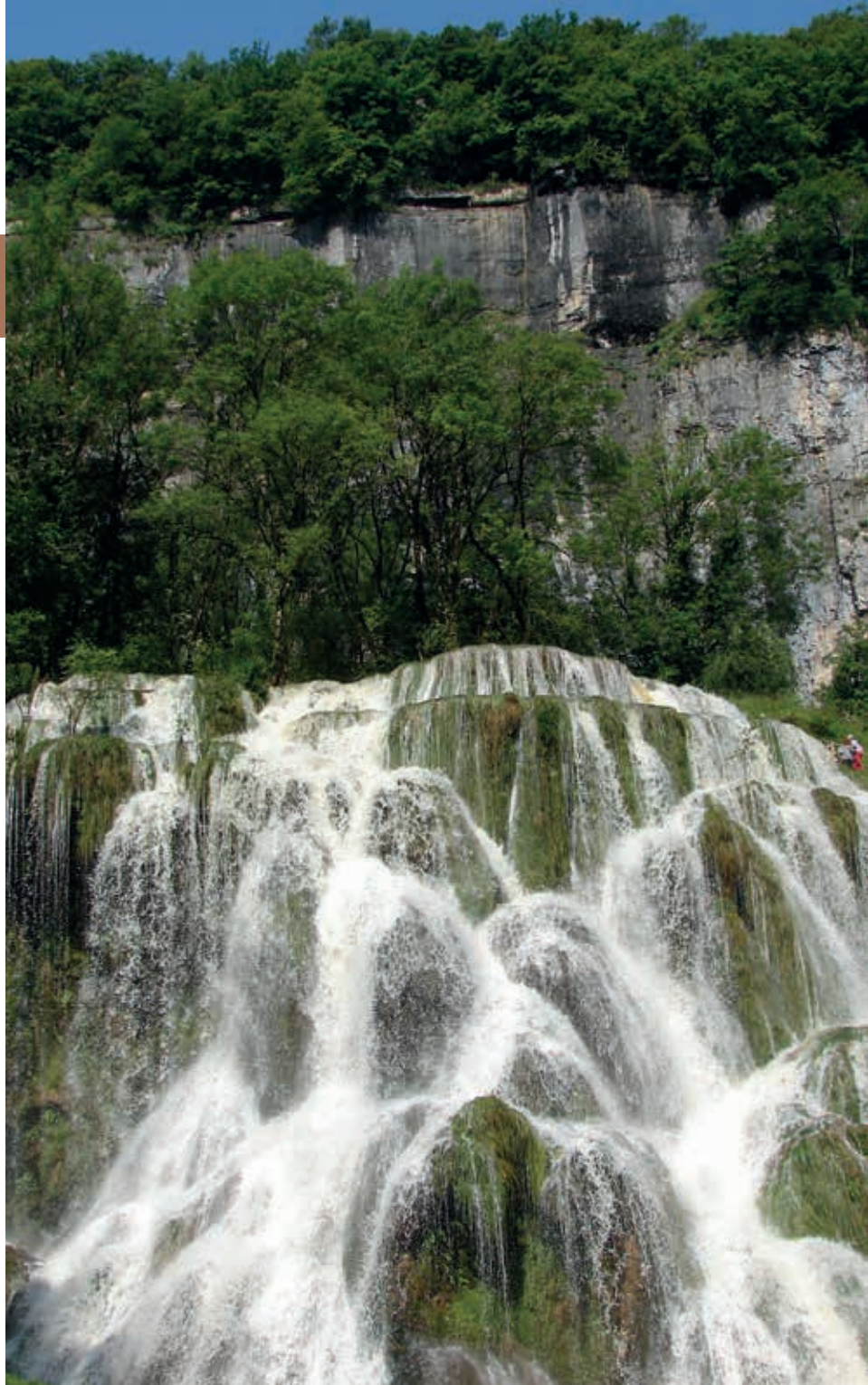
Ornans

De schilder Gustave Courbet (1819–1877) kwam in Ornans ter wereld. Hij is vooral bekend geworden om zijn landschappen en zijn jachtscènes, maar was ook beeldhouwer. In zijn geboortehuis, een fraai 18de-eeuws herenhuis aan de Loue en twee belendende panden, is het **Musée Gustave Courbet** gevestigd. Het complex is een mix van modern en oud, waarbij het woonhuis van de familie Courbet het karakter van een woonhuis heeft behouden. In het museum zijn meer dan 75 werken tentoongesteld van de schilder en zijn plaats- en tijdgenoten die sterk door hem beïnvloed zijn. Daarnaast zijn er afdelingen met werk van plaatselijke schilders, geboren vóór 1920. Elk jaar is er ook een tentoonstelling over belangrijke tijdgenoten van Courbet. De collectie is heel breed en omvat werken uit de hele carrière van de schilder en vertelt ook van zijn leven, van Ornans tot Parijs, de kringen waarin hij verkeerde, zijn antiklerikale houding, zijn vlucht voor het regime van Napoleon III, zijn betrokkenheid bij de politiek in de tweede helft van de 19de eeuw en zijn uiteindelijke dood in Zwitserland. Het woonhuis is het minste verbouwd, maar wel fraai gerestaureerd. Hier hangt het jeugdwerk van de schilder. Een groot deel van zijn werk hangt overigens in het Musée des Beaux-Arts in Besançon. In Ornans is op enkele plekken aangegeven welk schilderij Courbet er geschilderd heeft. Courbet is op het kerkhof van Ornans begraven.

Ornans.

Ornans wordt wel het Venetië van de Franche-Comté genoemd. Zoals zo vaak is die benaming overdreven, maar de plaats ligt niettemin schitterend aan de rivier, vooral ter hoogte van de Grand Pont. Ornans werd al in de 6de eeuw gesticht en groeide vooral vanaf de 15de eeuw, toen het de vestigingsplaats

Jura

Weinig Franse departementen hebben zo dicht bij elkaar zoveel verschillende soorten landschappen en natuurverschijnselen. Bossen zijn er overal; Jura komt van het Laatlatijnse woord voor 'bos', juria. Verschillende soorten watervallen, meren, rivieren en natuurlijk bergen en kloven op korte afstand van elkaar maken dat de Jura een enorme aantrekkingskracht heeft op liefhebbers van de natuur. De meren zijn heel populair bij kampeerders. Het landschap is een soort enorme trap die oploopt van Dole in het noordwesten naar de Zwitserse grens in het zuidoosten. Zolang je maar op dezelfde 'trede' blijft, ben je in een lichtglooiend landschap waar je relatief gemakkelijk kunt wandelen en fietsen.

< De Cascades des Tufs in de vallei van Baume-les-Messieurs.

DOLE

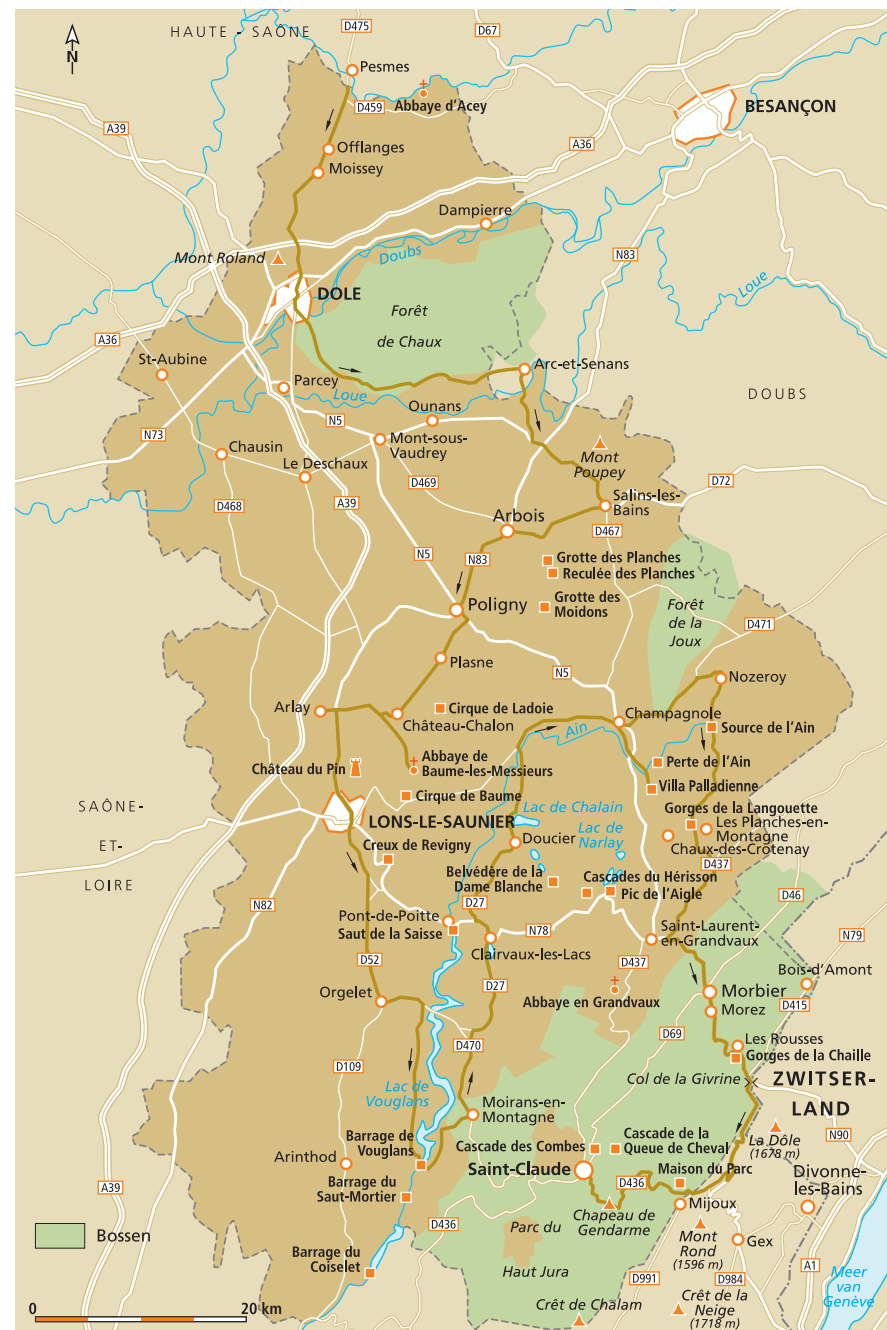
Dole was ooit de hoofdstad van de gehele Franche-Comté, een titel die het – met zijn universiteit – heeft moeten afstaan aan Besançon. Tegenwoordig is het niet eens de hoofdstad van het departement Jura. Slechts de voorname gebouwen getuigen van het glorieuze verleden. De stad heeft een van de best bewaarde historische centra van Frankrijk en mag zich Ville d'art et d'histoire noemen, wat onder andere inhoudt dat er rondleidingen worden gegeven.

Achter de fraaie gevels – waarvan er veel van de renaissance dateren – liggen binnenhoven. Sommige ervan zijn toegankelijk of zijn door de openstaande deuren vanaf de straat te zien. Het is niet moeilijk zelf de door het toeristenbureau met bordjes uitgezette route te volgen. Het stadje is vol contrasten: winkelstraten met fraai opgeknapt panden, maar ook vervallen straatjes. Overal valt wat te ontdekken.

Dole ontstond in de 11de eeuw aan de oever van de Doubs en werd in de 15de eeuw, onder de hertogen van Bourgondië, de hoofdstad van een graafschap, de Franche-Comté. Al in 1423 werd er een universiteit gevestigd. Als hoofdstad was Dole rijkelijk voorzien van religieuze en openbare gebouwen, maar die werden door de troepen van Lodewijk XI en Lodewijk XIV verwoest. Daarom dateert de architectuur die tegenwoordig het beeld van Dole bepaalt voornamelijk van de 16de tot de 18de eeuw. De 16de-eeuwse abdijkerk, de Collégiale Notre-Dame, die tegenwoordig zo trots het silhouet van Dole bepaalt, overleefde alle verwoestingen.

De **Collégiale Notre-Dame** valt op door de hoogte van het schip. De preekstoel is van roze marmer. De kapel rechts van het koor is de Sainte-Chapelle. Deze werd in 1609 speciaal gebouwd om de Wonderbaarlijke Hostie van Favorney een plek te geven. Dit is een monstrans met een hostie die bij een brand in het klooster in 1608 niet door het vuur werd verteerd. De kapel is gedecoreerd met muurschilderingen en een fraai cassetteplafond. De grote kerk werd aan het einde van de gotiek gebouwd en is vrij sober. De westtribune, waar boven de ingang van de kerk het orgel staat, is een fraai voorbeeld van renaissancekunst.

Het **Musée des Beaux-Arts** is gevestigd in het 18de-eeuwse Pavillon des Officiers. Op de begane grond vinden tijdelijke tentoonstellingen plaats. In de kelder gaat het om geschiedenis en archeologie en middeleeuwse beeldhouwkunst, waaronder een aandoenlijk 15de-eeuws beeld van de heilige Christoffel met staf en de kleuter Jezus die op zijn schouders zit, naar een laatmiddeleeuwse legende. Volgens die legende hielp een kluizenaar zo Christus bij het oversteken van een woeste rivier. Sindsdien heet die kluizenaar Christoforus, de 'drager van Christus'. Op de eerste verdieping is een

Jura

Waterpret op de Loue bij Ounans, halverwege Dole en Arc-et-Senans.

Tegenwoordig wordt het zoute water alleen nog gebruikt door het chemiebedrijf Solvay als grondstof voor pvc, en voor de thermen. Deze moderne **thermen** liggen naast het stadhuis. De medewerkers zijn gespecialiseerd in de behandeling van reuma, herstel na ongelukken, groeistoornissen bij kinderen en in de gynaecologie. Het zwembad – gevuld met thermaal water – is voor iedereen toegankelijk.

➤ THERMEN, Établissement Thermal, thermes-salins.com

In een kuuroord hoort natuurlijk een casino. Dit is gevestigd in een deel van de zoutziederij. In het gebouw bevonden zich de toegang en het raderwerk van een van de zoutputten, en een kapel en het betalingskantoor.

Door de aanwezigheid van de indrukwekkende Salines komt de rest van Salins-les-Bains een beetje in de verdrukking. Van de oude ommuring van de stad staan nog enkele torens overeind. Via trappen en steile weggetjes kom je in de bovenstad. De rijkdom die verbonden was met de productie van het 'witte goud' vindt zijn weerspiegeling in fraaie gevels en meer dan 20 rijkgedecoreerde fonteinen.

In de 19de eeuw ontstond in het dal van de Furieuse ook een belangrijke aardewerkindustrie. Nog steeds wordt op verschillende plaatsen aardewerk gefabriceerd en verkocht. In de **Faïencerie de Salins** wordt de geschiedenis van het aardewerk in Salins uiteengezet.

Het wijngedebied van de Jura begint bij Salins-les-Bains en loopt door tot Saint-Amour, een strook land van 80 km lang en een paar kilometer breed, schuin oplopend tegen de bergen van de Jura. De wijngaard van de Jura

Arbois: de Cuisance met de scheve toren van de Saint-Just.

valt uiteen in vier appellations: Château Chalon, Côtes du Jura, Arbois en L'Étoile, en er wordt macvin en crémant du Jura gemaakt. De gebruikte druivenrassen zijn chardonnay, savagnin, poulsard, trousseau en pinot noir. De savagnin geeft de wijnen hun typische, sherryachtige, smaak.

Arbois

Arbois ligt aan het begin van een doodlopende vallei, de Reculée des Planches. Het is een echte wijnstad. Hier bevindt zich de zetel van de appellation contrôlée, in een kasteel dat oorspronkelijk deel uitmaakte van de stadsmuur, het Château Pécauld. De streek bezit al sinds de invoering van het systeem in 1936 het predicaat appellation contrôlée. Over de wijn en wijnbouw kun je alles te weten komen in het **Musée de la Vigne et du Vin** in het kasteel. Hier wordt verteld over wijnbouw door de eeuwen heen, de verschillende druivenrassen en de traditionele manieren om te oogsten. Om het kasteel zijn verschillende druivenrassen aangeplant. Bij het château begint een *Chemin des Vignes*, een 2,5 km lange ontdekkingsstocht door de wijngaarden. De hoge kerktoeren – hij staat een beetje scheef – bepaalt al van verre het silhouet van Arbois. De kerk, die aan de Cuisance staat, werd al in de 12de eeuw gebouwd en is gewijd aan Saint-Just. Het centrale plein, de Place de la Liberté, wordt deels omgeven door huizen met arcades en precies in het midden staat een 19de-eeuwse fontein. In de buurt van het plein hebben de meeste wijnhuizen hun winkel.